

GÜBRE SANAYİ VE TÜRKİYE'DE DURUM

GİRİŞ

Bitkisel üretimde verimliliği arttırmanın yolu, tarımsal girdilerin arttırılmasıdır.Tarım sektöründe birim alandaki üretime katkısı bakımından gübre üretimi, açlıkla mücadele ve dengeli beslenmeyi sağlayan önemli bir sanayi koludur.

Kimyevi gübreler, verim artırıcı girdilerden olup tarımsal ürün maliyetlerinde, % 10-15 paya sahip olmakla birlikte ürün verimliliğini, % 50 artırmaktadırlar.

Kimyasal gübre sanayi, 1840 yılında mineral bitki besleme görüşünün ve yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi sonucunda doğmuştur.

2.Dünya Savaşı sonrasında nüfus artışına bağlı olarak, tarım ürünleri talebinin karşılanabilmesi için gübre üretimine yönelik yatırımlarda fabrikaların ürün çeşitleri ve kapasitelerinde önemli artışlar olmuştur.

Azotlu, fosfatlı ve potaslı gübreler olarak bilinen Amonyum Nitrat, Amonyum Sülfat, Üre, Triple, Süper Fosfat, Di Amonyum Fosfat, Potasyum Sülfat, Potasyum Nitrat ve çeşitli Kompoze gübreler yanında susuz Amonyak ve azotlu gübre çözeltileri gübrelemede kullanılmaktadır.

Gübre sanayi ürünleri; gübreler ve gübre hammaddeleri ile ara maddeler olarak gruplandırılmaktadır. Gübre tesisleri, sermaye yoğun ve büyük ölçekli entegre tesislerdir.

Dünya gübre pazarı, 2001 yılında yaşanan düşmeden sonra tekrar toparlanmıştır. Hammadde ve ara madde üretim ve ticaretinde % 3-10 arasında artışlar olmuştur.

Temel bitki maddesi olan azot piyasalarında artışlar olmakla birlikte, doğalgaz fiyatlarının yüksekliği ve hammadde teminindeki sıkıntılar ticareti zorlaştırmaktadır. Ancak 2005-2006 döneminde ihracata yönelik yeni tesislerin devreye girmesiyle arz-talep dengesinin de değişmesi beklenmektedir.

TÜRKİYE'DE GÜBRE SANAYİ

Türkiye'de tarımın en önemli girdilerinden olan gübre üretimi, planlı dönemle birlikte öncelikli teşvik edilen sanayi olmuş, zamanla hızla gelişerek belirli bir potansiyel ve teknoloji düzeyi ile iç ve dış pazarda rekabet gücüne sahip konumdadır.

Türkiye'de ilk gübre üretimi, 1939 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikalarında taş kömürünün koklaşması sırasında elde edilen gazlar içindeki amonyak gazının sülfirik asit ile birleştirilmesiyle elde edilen Amonyum Sülfat(% 21N) ile gerçekleştirilmiştir.Bunu yan ürün olan Normal Süper Fosfat üretimi izlemiştir.

1954 yılında Azot Sanayi T.A.Ş. kurulmuş ve kuruluşa bağlı Kütahya, Samsun, Gemlik, Elazığ tesisleri kamu kuruluşları olarak üretimlerini sürdürmüşlerdir.

08.06.1984 tarihinde bu kuruluşumuz, sermayesinin tamamı devlete ait TÜRKİYE GÜBRE SANAYİ A.Ş.(TÜGSAŞ) adı altında İktisadi Devlet Teşekkülü statüsünde faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir.

Ancak 18.08.1998 tarih ve 98/58 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu(OYK) Kararı ile TÜGSAŞ, özelleştirme kapsamı ve programına alınmıştır. Elazığ Gübre Sanayi A.Ş. 2000 yılında ÖYK kararı ile Fırat Üniversitesi'ne devredilmiştir.

Türkiye'de bugün TÜGSAŞ dahil toplam 8 üretici kuruluş bulunmaktadır. Toplam 5.596.900 ton gübre üretim kapasitesi mevcuttur.

TÜGSAŞ'ın toplam kapasitedeki payı % 35-40, Toros Gübre'nin % 25, Gübretaş'ın ise % 15 dolayındadır.

Fiziki olarak 3.560.199 ton olan gübre üretiminin % 45'i TÜGSAŞ'a, % 25'i Toros Gübre'ye, % 15'i BAĞFAŞ'a, % 9'u Gübretaş'a aittir.1996 yılında gübre fiziki üretiminin tüketimi karşılama oranı % 84.3 iken, 2001 yılında % 61.7'ye düşmüştür.

2000 yılında 1996 yılına göre gübre ithalatı fiziki olarak, % 110 oranında artarak 2.4 milyon tona yükselmiştir. 2005 yılında gübre talebinin % 3 oranında artması beklenmektedir.

Özellikle BDT ülkelerinden dumpingli fiyatlarla ithal edilen AN33 ve Üre yerli üreticilerin AN26 ve üreyi maliyetlerinin altında satmasına yol açmaktadır.Böylece ulusal gübre üreticisi kuruluşlarımız, haksız rekabetle karşı karşıya geldikleri gibi ülkemiz, standart dışı kalitesiz ürünlerin pazarı haline gelmektedir.

Türkiye gübre üretim kapasitesinin % 39-40'ına sahip olan ve en büyük gübre üreticisi konumundaki TÜGSAŞ'a bağlı Gemlik, Kütahya, Samsun ve ülkemizin üre üreten tek kuruluşu İGSAŞ, 2004 yılında özelleştirilerek gübre sektöründe hiçbir deneyimi olmayan özel şirketlere devredilmiştir.

Fiyatları düzenleyici, yüksek kârlılığı ve gübre ithalatını önleme işlevi olan Tügsaş'a bağlı kuruluşların özelleştirilmesi, toplum yararı gözardı edilerek fiyatlarda ve ithalatta artışlara yol açmıştır. Özelleştirmeler sonrasında işçi çıkarmalar yoluyla istihdamda daralmalar görülmüştür.

Oysa kamu denetimi ve kontrolünde olmayan ithalata ve kâra dayalı gübre politikaları doğayı, bitkileri, hayvanları ve en önemlisi insanları olumsuz etkilemektedir.

Tamamen bitkisel maddelere dayalı gübre sektörü, geniş halk kesimini doğrudan etkilediğinden üretimi, dağıtımı ve kullanımı açısından bir kamu hizmetidir. Kamu eliyle yürütülmesiyle toplumsal yarar sağlanabilir.

Uluslar arası gübre fiyatları, arz/talep dengesine göre belirlenmektedir. Büyük ihracatçı ülkeler arzı kısımadan fiyatları son on yılın en düşük seviyelerine düşürmüşlerdir. Özellikle Rusya, yerli üreticilerine ucuz doğal gaz vererek desteklemektedir. Ayrıca AB halen AN33 ve üreye antidamping vergisi uygulamaktadır.

Gübre ithalatının menşelerine göre dağılımı incelendiğinde; ithalatın yarısından fazlasının BDT ülkelerinden, yarısı da AB, Kuzey Afrika, ABD, Romanya ve Bulgaristan'dan olduğu görülmektedir.

Türkiye azotlu hammadde ihtiyacını BDT'nden, fosfatlı hammaddeyi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan karşılamaktadır.

Oysa 1961’li yılların başında artan gübre ihtiyacı karşısında fosfat aramalarına ağırlık vermiş, özellikle Mardin Mazıdağı’nda zengin yataklar bulunmuştur. Ayrıca Gaziantep, Adıyaman çevresindeki yataklarından çıkan değişik kalitedeki fosfat ve Mazıdağı’nın Batı-Kasrık bölgesindeki fosfatların birlikte işlenerek değerlendirilebileceği DPT, 5.Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer almasına karşın bu olanak değerlendirilmeyerek fosfat ihtiyacının dışarıdan karşılanması tercih edilmiştir.

Güney Doğu Anadolu bölgesinde kükürt, bakırlı ve bakırsız piritlerin işletilerek ve sülfürik asit fabrikaları kurulması ile Mazıdağı çevresinde yeni fosfatlı gübre ve fosforik asit fabrikalarının maden işleme ve konsantrasyon tesislerine ek olarak kurulması olanaklıdır.

Kurulacak bu entegre tesisler yoluyla kimyasal gübre fiyatları düşebilir ve üretim arttırılabilir. Burada önemli olan mevcut fosfatların en ekonomik işletilmesidir. Aksi durumda maliyetlerin çok önemli kısmı, tekel fiyatlarıyla ithal edilen hammaddelere karşılık yurtdışına aktarılmaya devam edecektir.

Sonuç olarak;

Türkiye ekonomisi içinde ağırlığı oransal olarak giderek azalmasına rağmen, Tarım politikaları çok geniş bir nüfusu ilgilendirdiğinden hükümetlerin, üzerinde özenle durması gereken bir konudur.

Toplam nüfustaki payı % 34.4 olan tarım sektörünün, GSMH’den aldığı pay ise ancak % 14 oranındadır. Ciddi sorunları olan sektör yeterince desteklenmemektedir.

2000 yılında DB ve IMF ile yapılan mutabakat çerçevesinde DB kredisi ağırlıklı Tarım Reformu Uygulama Projesi, 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Buna göre tarımsal destekler, fiyat ve girdi desteği yerine doğrudan gelir desteği haline dönüştürülmüştür.

Desteklenmeyen, ithalata bağımlı, yüksek fiyatlardaki gübrenin, üretim maliyetleri içindeki payının artmasıyla, gübre kullanan bölge ve çiftçilerin gübre kullanımını düşerek, zaten düşük olan tarımsal verimlik daha da gerilemektedir.

Bu anlamda desteklemenin çeşitli araç ve kurumlarını, gıda güvenliğini, toplumsal dengeleri ve çıkarları göz önüne alan uzun vadeli planlara dayalı olarak birleştiren programların devreye girmesinde kararlı bir duruş gösterilmelidir.

Son söz;

Türkiye’de niyet mektuplarıyla girilen tam tersi gidişi, karşı görüşlere yer veren, sağlam politika alternatifleri üreterek durdurmak kaçınılmaz hale gelmiştir.

Ayfer Eğilmez